

<https://doi.org/10.37919/0201-419X.2022.96.5>

УДК 811.161.2'38

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНСЬКОГО МІСТА В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ СЬОГОДЕННЯ

КОЦЬ

Тетяна Анатоліївна,

доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України, вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001;
E-mail: tetyana_kots@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4622-9559>

Tetiana

KOTS,

Doctor of Philological Sciences, Senior Researcher of the Department of Stylistics, Language Culture and Sociolinguistics, Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, 4 Hrushevskyi St., Kyiv 01001, Ukraine;
E-mail: tetyana_kots@ukr.net

У статті проаналізовано мовний образ сучасного українського міста в ЗМК. Звернено увагу на збереження в публіцистичних текстах лінгвокультурної пам'яті міського простору, формування його ідентичності на тлі філософських ідей урбаністичної антропології та у зв'язку з екстралінгвальними чинниками. ЗМК, ґрунтуючись на традиційному символічному сприйманні кожного окремого міста з його власним словником назв культурної спадщини, фіксують розширення семантики самого поняття "місто", його лексичної сполучуваності, раціональної та експресивної оцінності. Образ сучасного українського міста поєднує функціонування двох полярних мовних парадигм, які засвідчують життя мови в умовах війни і миру. Лексикон мирного міста акумулює традиційно символічний, раціональний, інтелектуальний, динамічний вимір людського буття. В умовах війни мова активізує всі експресивно-психологічні ресурси, стає одним із найважливіших інструментів опору військовій агресії.

Ключові слова: ядерне поняття ЗМК, лінгвокультурна пам'ять, оцінний словник, експресивний словник, лексична сполучуваність, філософія мови.

Місто – це одна із центральних сфер філософського вчення про урбаністичну антропологію. Сутність кожного жителя міста вимірюється його безпосередньою належністю до історії міста, залученням до культурної пам'яті народу.

ЗМК, опираючись на джерела різних галузей знань, акумулюючи надбання минулого, формують оцінне, семантично, змістово і навіть ідейно доповнене поле українських міст у контексті суспільно-політичних, культурних чинників доби. Мовознавці традиційно послуговуються поняттям *мовний образ* (образ, який отримує об'єктивізацію в тексті за допомогою мовних засобів). Побуває також термін *мовний ландшафт*, який тлумачать як «сукупність усіх наявних ... мовних маркерів, що виконують символічну та інформаційну функції. Їх використання орієнтоване на потенційну аудиторію реципієнтів і підпорядковане формуванню заданих емоційно-сміслових домінант» [Ганжа 2021: 133]. Публіцистичні тексти засвідчують життя мови в конкретний історичний період, пропонуючи широкій аудиторії всебічну інтерпретацію мовними засобами актуальних явищ дня, доби, формуючи навколо ядерного поняття парадигму раціональних, інтелектуальних, експресивних мовних засобів, які в своїй сукупності фіксують філософію мови сьогодення. Філософія мови складається з лінгвософії окремих ядерних понять, одним з яких уже традиційно є *місто*. Ця лексема у ЗМК помітно розширює свою семантику (пор. у СУМі: «великий населений пункт; адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр» [СУМ IV: 758], акцентуючи в своїй текстовій реалізації на антропоцентризмі цивілізації і зберігаючи зв'язок із генетичним кодом української ідентичності.

Зміщення акцентів у сприйманні міста пов'язане із загальним філософським вченням сучасності, що пропонує цілісний проєкт людини у відповідних концептуальних межах. Суть урбаністичної антропології, наголошує Г. Генстенберг, полягає в поєднанні двох протилежних методологічних поглядів – есенціально-історичного та екзистенційно-прогресивного. Перший з'ясовує об'єктивні структури людського буття, що формуються історико-культурно, а другий вивчає сутність людини, виходячи із її внутрішніх буттєвих характеристик. Радикалізація другого, на думку філософів, призводить до того, що в умовах глобалізації неминує «загублюється культурне чи історичне різноманіття людей» [Дельєж 2008: 64].

Ключові філософсько-художні асоціативно-вербальні зв'язки міського буття (історії і сучасності, біологічного і духовного, добра і зла, маргіналізації особистості) перегукуються в літературних творах багатьох митців слова: Валер'яна Підмогильного, Альфреда Дьобліна, Франческо Петрарки, Чарльза Дікенса. У ЗМК художньо-образне осмислення екзистенційних проблем міста поступається переважно раціонально оцінному словникові, який доповнюють експресивно оцінні одиниці. Мовні засоби публіцистичних текстів не лише фіксують та інтерпретують відповідно до запитів часу актуальні події, явища, реалії урбаністичного простору, а й засвідчують зв'язок міста та його мешканців із власною історією.

Візитівкою кожного міста в будь-який історичний період є його пам'ятки, що репрезентують духовну і матеріальну спадщину минулого, утримують зв'язок між сотнями років і багатьма поколіннями жителів. Їхні назви формують основу глибинної лінгвокультурної пам'яті в мові ЗМК. *Київ* завжди асоціюється із *Софійським собором, Києво-Печерською лаврою, Золотими воротами, Андріївською церквою, Володимирським собором; Харків* – із *Благовіщенським собором, Покровським собором, пам'ятником Незалежності України; Львів* – із *Архикафедральним собором святого Юра, костелом святих Петра і Павла, Львівським Національним Академічним театром опери та балету ім. Соломії Крушельницької, Личаківським кладовищем; Донецьк* – із *Спасо-Преображенським собором, парком Кованих скульптур* тощо. У ЗМК за цими назвами закріпилися традиційні інтелектуально оцінні перифрази – збірні поняття: *перлина міста, шедеври культури, пам'ятки історії, духовна спадщина*, напр.: *І для угорців ми подали добре ілюстровані історії про перлини нашого міста – Софійський собор, Києво-Печерську лавру, Кирилівську церкву, пам'ятник Володимирові-Хрестителю на Володимирській гірці* (Дзеркало тижня, 09.08.2019); *За час єпископства Арсенія відновилося перерване московсько-тверською війною 1375 року літописання, були побудовані численні храми, оновлено Спасо-Преображенський кафедральний собор і розпочато будівництво дзвіниці* (Уніан-новини, 03.15.2017). Показовим для публіцистичних текстів є традиційне контекстуальне формування навколо ядерного поняття *пам'ятка* словника високої експресії: *Метою проведення мистецьких студій було повернути палацу-пам'ятці XVIII століття статус місця*

творчості й натхнення (КіЖ, 16.08.2020). Висока експресія культурної пам'яті поширюється на контексти із нанизуванням загальних назв національної спадщини українських міст з функцією однорідних додатків, що створює відчуття масштабності, пор.: *Сьогодні Володимир – спокійне провінційне містечко. Блукаючи його тихими й мальовничими вуличками, часто зустрічаєшся з пам'ятками старовини – церквами, костелами, будинками, залишками оборонних споруд... Тут багато переплелось – свого й чужого, перемог і поразок, радощів і горя. Тут – історія. Але її не можна прочитати. Її треба відчутти* (День, 25.07.2008).

Традиційні стилістичні засоби персоніфікації, метафоризації, порівняння формують позитивнооцінну експресивізацію і посилюють цілісну лінгвокультурну пам'ять публіцистичних текстів, напр.: *Міста мають різну долю. Є такі, що, виникнувши в далекому минулому й пройшовши непрості випробування, зуміли не лише зберегтися, а й стати могутніми мегаполісами. Є міста, які пережили піднесення, а потім занепали й зникли. А є й такі, що, спалахнувши, наче зірка, в часи попередні, потім зупинилися в своєму розвитку. Вони нікуди не зникли. Вони є, живучи своїм, здавалось би, непримітним, але цікавим життям* (День, 25.07.2008).

Лінгвокультурну пам'ять тексту уможливають контекстуальні реалізації назв явищ сучасного міського простору з актуалізацією семи «духовна спадщина», зокрема пов'язаних зі сферою туризму (пор. у СУМі: *туризм* – «подорожі, які здійснюються за певними маршрутами по своїй країні або за кордоном; поєднують відпочинок з пізнавальною метою, у ряді випадків мають елементи спорту» [СУМ Х: 358], напр.: *Туризм завжди процвітає там, де є збережені пам'ятки національної духовної культури* (Культура і життя, 09.08.2016). На зв'язок нових реалій з джерелами створення лінгвософії міста вказують означення з семою «давнини», пор.: *етнографічний туризм, релігійний туризм, культурний туризм*, пор.: *Розвиваючи етнографічний туризм, музей у селі Крилос дає можливість відвідувачам долучитися до обрядових дійств, стати їх живими учасниками* (Дзеркало тижня, 09.05.2019); *Під час робочих зустрічей зокрема обговорювали особливості молодіжного служіння в єпархіях, паломництво і релігійний туризм, викладання соціальних дисциплін в загальноосвітніх навчальних закладах у сучасних умовах; а також відповідали на ряд запитань: навіщо моло-*

дій людині потрібна книга, як за допомогою Instagram сказати нове слово в залученні молодих людей до Церкви, як ставитися до спорту, які фільми дивитися з молоддю тощо (Інтернет: публіцистика, 10.09.2017).

Наповнення міського простору новими реаліями позначається на розширенні семантики слова *туризм*, зокрема через формування нової змістово різноманітної лексичної сполучуваності: *вітчизняний туризм*, *економічний туризм*, *промисловий туризм*, *зелений туризм*, *індустріальний туризм*, *космічний туризм*, *залізничний туризм*, *медичний туризм*, *театральний туризм*, *воєнний туризм*, *пенсійний туризм*, напр.: *Що нам заважає перетворити вітчизняний туризм на джерело національного багатства, з одного боку, з іншого – на джерело здоров'я громадян, що теж належить до національного багатства, звести його в статус сектора базової економіки?* (Дзеркало тижня, 12.04.2017); *Жоден із цих критеріїв поки що не виконується в Україні, а тому промисловий туризм ризикує перетворитися на сумнівний атракціон для місцевих* (Дзеркало тижня, 23.05.2018).

Уживання словосполучень *промисловий туризм*, *індустріальний туризм* часто пов'язане з нагадуванням про витоки самого міста, його призначення, пор.: *Сьогодні ми говоритимемо про індустріальний або промисловий туризм. Кривий Ріг – найбільше місто Європи з індустріальними пейзажами* (УР. Вся країна, 28.05.2021). У ЗМК такі назви часто мають позитивну контекстуальну оцінність, що увиразнюють текстові антитези, побудовані на основі відомих публіцистичних перифраз: напр.: *Кривий ріг – це місто-завод, де все сіро, похмуро... Фішкою нашого промислового туризму є те, що промисловість працює, все крутиться-вертиться, індустрія приваблює* (УР. Вся країна, 28.05.2021). Засобом увиразнення позитивної аксіології лексики для називання процесів індустріалізації є дієслова та іменники з семою «захоплення» напр.: *Процес народження залізної руди тебе захоплює, ти розумієш масштаби* (УР. Вся країна, 28.05.2021). Це можна вважати інновацією порівняно з відомою негативною оцінністю цих процесів у художній літературі. Позитивне осмислення невід'ємних елементів сучасного міського простору, на думку філософів, формує нову культуру міста, нову його лінгвософію. Урбаністичні антропологи своє завдання вбачають у систематизації досвіду міської культури і створенні образу суб'єкта мегаполісу,

враховуючи різноманітні просторові, тілесні, економічні, повсякденні реалії життя [Карповець 2014].

На основі нейтральних означальних словосполучень виникають співзвучні часові і реаліям суспільно-політичного життя переносні метафоричні вживання, пор.: *Атошні «джентльмени удачі, або ОРДЛОВський пенсійний туризм»* (Дзеркало тижня, 27.09.2017).

Часовим маркером *туризму* є асоціативно-вербальний текстовий зв'язок назв реалій міста з пандемією коронавірусної хвороби, що стало глобальним позамовним чинником розбудови експресивного негативнооцінного словника ЗМК – від метафоричних висловів до трансформованих прецедентних одиниць, напр.: *«Спасение утопающих – дело рук самих утопающих»*, *говорив герой одного з найпопулярніших романів. Рятували себе як могли, доки стало зрозуміло, що човен із назвою «Внутрішній туризм» остаточно йде на дно* *вкупі з працівниками ринку туризму, врятується той, хто вистрибне за борт...* (День, 23-24.04.2021); *Упродовж року ринок внутрішнього туризму героїчно тримав удар, працюючи від найменшої можливої кількості туристів, неприбутково, протискуючись між схилами й харибдами непрогнозованих червоно-помаранчевих зон, за відсутності розроблених профільними державними відомствами правил безпеки в умовах пандемії* (День, 23-24.04.2021); *І все це божевілля у туризмі в той самий час, коли сусідні європейські країни не просто зупинили, а й заборонили у себе туризм, дбаючи про безпеку громадян. Театр абсурду у всій красі* (Київ, 23-24.04.2021). Фіксація мовного різноманіття назв у будь-який історичний період та формування навколо них актуального оцінного словника створює умови для забезпечення кумулятивної функції ЗМК і передавання інформації наступним поколінням.

Поєднання в одному контексті високого і низького створює відчуття іронійного сприймання проблем міського простору, напр.: *І тут кожне засідання ДАРТ на тему розробки містичних маршрутів (це не першоквітневий жарт), сертифікації готелів чи прокладання «Дороги смаку» в червоній зоні Чернігівщини, звучать як відверта наруга над сотнями гідів, менеджерів і власників малих підприємств внутрішнього туризму, яких залишили напризволяще* (День, 23-24.04.2021). Н. Трифт увесь міський простір називає «міським текстом», у якому прочитувати треба те, що найменше репрезентується,

тобто є прихованим від людського ока, ті сфери людського буття в місті, що вислизують від розуміння і артикуляції в мові [Amin 2002: 192].

Глобальною проблемою міського сьогодення є довкілля. ЗМК порушують питання чистоти повітря, питної води, екології річок, парків тощо. Найчастотніше слово, що називає їхній стан, – це іменник із негативнооцінною прозорою семантикою *забрудненість*, який зберігає вказівку на активний стан дієслова *забруднювати* (пор. у СУМі: «Робити кого-, що-небудь брудним» [СУМ III: 29]. Для науково-публіцистичних текстів, поширених у ЗМК, характерна сформована лексична сполучуваність, яка відбиває не зовсім глибинний, але уже традиційний стан довкілля міста: *забрудненість води, забрудненість повітря, забрудненість річок, забрудненість територій, забрудненість районів, радіоактивна забрудненість*. Їхня оцінність обмежена, як правило, раціональними означеннями: *значний, високий, надмірний, гострий*, напр.: *Зважаючи на значну забрудненість поверхневих вод, на порядку денному гостро стоїть питання очищення різних виробничих стоків* (Віче, № 5, 2011); *Головне, що чекає негайного вирішення гостра проблема довкілля та нестача питної води* (День, 23-24.04.2021); *А Маріуполь, тим часом, розвивався в проєвропейському напрямі. Місто промислове. До війни на металургійних заводах працювало 15–20% жителів. Місто стрімко розвивалося* (М. Молошна, <https://wz.lviv.ua/interview/455238>). Посилують негативну оцінку означення у формі ступенів порівняння прикметників (*найгірший, найбрудніший, найнебезпечніший*), напр.: *Щодо екології, Маріуполь найгірше місто за всіма рейтингами! Коли переїхала з Києва до Маріуполя, перші тижні було важко дихати. Ніби якийсь осад з'являвся на легенях. Викиди з заводів перевищували норму в багато разів* (М. Молошна, <https://wz.lviv.ua/interview/455238>).

Унаслідок російсько-української війни в активний вжиток увійшло словосполучення *забрудненість боєприпасами*, напр.: *Але прогнозувати, коли завершиться розмінування, в ДСНС не беруться – ступінь забрудненості залишками боєприпасів дуже різний, є ділянки, густо всіяні залишками снарядів* (Цензор. Нет, 4.01.2017).

Негативну оцінність довкілля посилюють порівняння із відповідними і відомими загалу містами світу, напр.: *За рівнем забрудненості повітря – ми вже Пекін, а за рівнем*

розвитку міської інфраструктури – Каракас (Дзеркало тижня, №45, 2020). На основі назв реалій урбаністичного довкілля виникають перифрази українських міст із прозорою оцінною семантикою, які апелюють до пам'яті про трагедії минулого, пор.: *Славутич – місто-атомоград, яке з'явилося у результаті найпотужнішої радіаційної аварії в світі. У чому його унікальність? Як місту вдалося подолати економічну та культурну кризу* (УР. Вся країна, 24.04.2021).

Пам'ять про минуле, з одного боку, губиться в круговерті завжди актуального матеріального світу, пов'язаного зі створенням комфортних умов життя мешканців, а з другого – нагадує про вічні філософські проблеми безкінечного, часто хаотичного руху людини в урбаністичному просторі. Це було однаково актуально в усі часи, пор. цитований багатьма філософами уривок з твору В. Підмогильного «Місто»: *Зійшовши в тисняві на берег, вони стали осторонь, пропускаючи перед себе навалу пасажирів. Надійчине піднесення вже зів'яло. Місто, що віддалік було біле від сонця й легке, тепер важко нависало над нею згори. Вона боязко поглядала навкруги. Її глушило гукання перекупок, свистки, брязкіт autobusів, що рушали на Данцицю, і рівне тихкання парової машини десь поблизу на млині* [Підмогильний 1991: 312–313]. Сучасні реалії міста інші, інший (публіцистично-експресивний, часто метафорично-іронічний) стиль їх аналізу, що зумовлено насамперед оцінною функцією ЗМК, але все та сама проблема безупинного руху, напр.: *Костянтин Усов нагадав, що місто ставить перед собою тверду мету прибрати іржаві душогубки з міських доріг, повернути киянам гідний та надійний громадський транспорт, а разом із ним – комфорт та повагу до сервісів свого міста* (<https://vechirniy.kyiv.ua/news/58335/>). Лінгвокультурна пам'ять духовних людських цінностей має властивість відтворюватися в різних філософсько-публіцистичних контекстах.

Людське буття урбаністичного простору розширюється на основі вже усталених явищ, наповнюється новими соціальними, культурними, економічними реаліями, назви яких відбивають репрезентацію сучасного в мегаполісі і є, як правило, свідченням усебічної інтелектуалізації містян, що завжди було їхньою неодмінною ознакою, яка передається із покоління в покоління, пор.: *Цього тижня молодь чекає курс з юридичної грамотності, лекція про протидію корупції та уникнення помилок в мовленні, тренінг з самооборони та розмова з*

українським рок-гуртом (<https://vechirniy.kyiv.ua/news/58373/>). У активний вжиток сучасного мовця увійшли назви нових явищ, пов'язані із соціальним забезпеченням міста: *доступне середовище, інклюзивна освіта, цифровізація, цифровізоване суспільство*, зміст яких часто розкриває контекст, напр.: *Щоб створити доступне середовище для людей з функціональними порушеннями зору, було придбано радіогід з приймачами і сучасний смартфон. Це частина програми зі створення доступного середовища і повноцінної участі людей з обмеженими можливостями здоров'я в житті місцевої громади, а також з реалізації міської цільової програми «Доступний Маріуполь» (День, 23-24.04.2021); Нові технологічні можливості для промисловості створює цифровізація бізнес-процесів і виробництва* (Дзеркало тижня, 15.08.2015).

Прикметною ознакою сучасного міста є культурні заходи, соціальні інновації, номінації яких постійно оновлюються, акумулюються у ЗМК, що стають випробувальною сферою для входження у вжиток широкого загалу нових назв переважно іншомовного походження із презентацією їхнього значення, напр.: *Бієнале присвячена різним історичним формам і сучасним прикладам культурних союзів та політичних альянсів у Східній Європі та за її межами, а також їхньої здатності створювати нові соціальні формати. У рамках Київської бієнале 2021 представили серію мистецьких проєктів та освітніх заходів, присвячених сучасним умовам, політичним чинникам та інституціям, що сприяють створенню нових альянсів у XXI столітті* (<https://vechirniy.kyiv.ua/news/58353/>); *Гендерний паспорт – це той документ, який допомагає зробити бюджет столиці гендерно орієнтованим та допомогти на рівних розвиватися усім мешканцям міста. Сьогодні Київська міська державна адміністрація та Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи підписали Меморандум про співпрацю. Цей дипломатичний документ вдосконалив так званий Гендерний паспорт Києва та допоможе стабільно розвивати гендерну рівність у нашому місті* (<https://vechirniy.kyiv.ua/news/58435/>).

Проте на тлі безлічі нових назв реалій міста у мові ЗМК завжди наявні номінації, які об'єднують сучасне з минулим, проводять зв'язок із лінгвокультурною пам'яттю народу, напр.: *графіті в метро, інсталяції, перформанси, афіші тощо: У Києві його інсталяція, втиснута в невелике приміщення,*

нависала над глядачем, пригнічувала його, як грандіозні храми минулого, що обертали людину на комашку перед величию релігії (Дзеркало тижня, 12.09.2017);

Цей **перформанс** з унікальних українсько-австрійських композицій стане об'єднуючим «культурним мостом» між Україною та Австрією (Цензор. Нет, 08.04.2017).

Сучасні філософи наголошують, що в містах «у процесі розвитку цивілізації утворені предмети, інститути, тексти й артефакти породили самостійну, замкнену у своєму смисловому полі культурну реальність, яка може бути визначена як «світ» людського існування» [Карповець 2014: 63]. Світом сучасного міста є культурні заходи, які постійно урізноманітнюються і відповідають процесам суспільного життя загалом, напр.: До 14 листопада у Музеї кіно Довженко-Центра проходить французько-український **фестиваль цифрового мистецтва та віртуальної реальності** *Novembre Numérique en Ukraine*. Відвідувачі мають змогу побувати у віртуальних світах, створених митцями, та побачити роботичні скульптури (<https://vechirniy.kyiv.ua/news/57984/>).

Динамічними репрезентантами міста є назви професій. Деякі з них періодично актуалізуються, інші – оновлюються у зв'язку із суспільними матеріальними потребами містян, напр.: У зв'язку з пандемією зменшилась кількість вакансій кухарів, барменів, офіціантів. Актуальні **водії, швачки**. Усі працівники з інструментами: **слюсарі, електрозварювальники** (УР. Вся країна, 11.03.2021); У моді тепер **фотографи, блогери** (УР. Вся країна, 11.03.2021).

Тенденції матеріального світу міста традиційно фіксують назви, пов'язані з модою, яка загалом відбиває світові вподобання. Частовживаними є кальковані слова з англійської мови, або їх усталені відповідники: *секонд-хенд, усвідомлене споживання одягу, вторинний одяг*, напр.: **Суспільство переходить до усвідомленого споживання одягу** (УР. Вся країна, 23.12.2020). Проте серед назв речей іншомовного походження іноді вирізняються українські номінації, що актуалізують зв'язок із лінгвокультурною пам'яттю нації, пор.: *Наш завжди модний бренд – це вишивка* (УР. Вся країна, 23.12.2020).

Традиційне й нове в мові ЗМК засвідчує семантика дієслів та віддієслівних іменників (*поєднувати, поєднання*), які часто витісняє з ужитку їхній розмовний відповідник (*міксувати*), напр.:

Мода – це не боятися міксувати (УР. Вся країна, 23.12. 2020). Тексти з розмовними словами, що показово для ЗМК, часто орієнтовані на молодіжну аудиторію, напр.: *Як прокачати себе та вивчити щось нове? Це не проблема, адже Київський молодіжний центр підготував безкоштовні курси, корисні лекції та прямі ефіри* (<https://vechirniy.kyiv.ua/news/57984/>).

Основою культурного міського життя залишаються традиційні екзистенційні загальнолюдські цінності, позитивнооцінні назви і зміст яких пов'язують усі покоління урбаністичного простору, формуючи його нову, співзвучну часові лінгвософію: *спілкування, емоції, настрої*, напр.: *У наші коронавірусні часи саме спілкування і взаємодія в публічних просторах є потенціалом для розвитку культури і цивілізації загалом* (<https://vechirniy.kyiv.ua/news/58335/>); *Подорож до Цукроварова не підніме настрої, не стане приводом для вихваляння і не прикрасить ваш інстаграм. Ви поїдете звідти з негативом, з несприйняттям, з пустою у душі* (День, 12.08.2020). Емоційні, метафоричні висловлювання в публіцистичному тексті уможливають оцінну функцію ЗМК, зокрема щодо міжсуб'єктних зв'язків у міському просторі, напр.: *«Місто, дружне до дитини» – це спроможність держави і влади міста чути дитячий голос, визнати правомірність дитячої позиції, дозволити й визнати, що дитина має право впливати на прийняття будь-якого рішення, яке стосується їхньої життєдіяльності, життєдіяльності громади, життєдіяльності держави, – почути присутні від Уповноваженого Президента з прав дитини Юрія Павленка* (День, 29.11.2012). Філософи наголошують, що «діяльність у світі завжди визначена двома принципами: 1) суб'єктно-суб'єктивним, оскільки реалізувати себе як індивіда без іншого та інших неможливо; 2) суб'єктно-об'єктивним, оскільки діяльність повинна бути оцінена, матеріально і духовно окреслена у смислового полі людського життя, втілена для розкриття культурних орієнтирів, або, іншими словами, має конструювати логіку культури» [Карповець 2014: 63].

До вже традиційних реалій міста належать контрасти, які водночас і приваблюють, і насторожують містян, пор.: *Полюбила Київ за всю його зіпсованість, проте все-таки більше за контраст* (День, 1.09. 2017); *Весь Київ – еkleктика і контрасти. Сподіваюсь, що знайду тут місце і собі, хоч я і не столичної «масті»* (День, 1.09. 2017). У цьому випадку мова

ЗМК стає ретранслятором, з одного боку, – вічних філософських ідей, а з другого – протиставлення міста і села. Льюїс Вірт зазначає: «Ми не захищені від впливу контрастів між прекрасним і брудним, багатством і бідністю, освіченістю і невіглаством, порядком і хаосом. Йде серйозна боротьба за простір, і очевидна загальна тенденція до використання окремих територій із максимальною економічною віддачею» [Wirth-Nesher 1996: 14-15]. Г. Зіммель звертає увагу на протиставлення міста і села: «І той великий контраст, що існує між життям великого міста і життям маленького містечка чи села, що вирізняються повільним, звичним і рівномірним ритмом духовного й розумового життя, цей глибокий контраст переноситься у наші органи чуття, – цей фундамент нашого життя – і в нашу свідомість [Simmel 1999: 56].

Мирний раціонально оцінний мовний образ українських міст у 2022 році різко змінює російсько-українська війна. Контрасти сучасного урбаністичного простору побудовані на протиставленні мирного життя і війни в експресивно позитивно- і негативнооцінних парадигмах словника, який відбиває одвічний поділ світу на добро і зло, напр.: *Того самого дня, коли кадри з чудових українських міст, які світова спільнота дозволила перетворити на катівні, облетіли весь світ, я побачив дві заяви. Дві заяви представників країн, які не готові відмовлятися від добробуту задля того, щоб зупинити путіна* (М. Ткач, <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/4/7337128/>). Показовим для ЗМК є активізація і вживання в одному контексті різних негативнооцінних стилістичних засобів – лексичних, фразеологічних, стилістичних (антитез, метафор, порівнянь), напр.: *Вони нам завжди тихо заздрили і чекали часу, коли зможуть прийти і знищити наш тихий рай, бо лише на тлі згарища це жалюгідне збіговисько має більш-менш солідний вигляд. Їм до нас, як до неба рачки в усіх вимірах* (А. Климчук, <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/5/7337234/>).

Відчуття об'єктивного часу в місті в умовах російсько-української війни змінюється його емоційно-психологічним сприйманням, зокрема через символічні назви міст, які в тексті функціонують як синоніми віддієслівних і абстрактних іменників із семою «знищення» (вбивство, розстріл, геноцид, руйнування, знищення, каліцтво тощо), напр.: *Друга кампанія – ця сама “велика війна” – триває вже 50 днів. У ній були Буча і Маріуполь, Ізюм і Чернігів, Ірпінь і Охтирка, рівненська телевежа й*

миколаївські казарми, Гостомель і Старичі, Волноваха і Тростянець, Харків і Бородянка, ЧАЕС і ЗАЕС, Мотижин, Херсон, зґвалтовані жінки, вбиті діти, розстріляні медички, сотні місць злочинів по півночі, сході, півдню України, та й у центрі й на заході теж. Скільки ще таких великих димерок не стали медійними (<https://novynarnia.com/2022/04/15/daliboyatysya-vidplaty-maye-gusnya-a-ne-ukrayinczi-lyhovij/>). ЗМК є відображенням часового формування масштабного негативно-оцінного словника поняття «місто» унаслідок зміни внутрішнього стану мешканців, переоцінки життєвих цінностей. Тут спадають на думку слова Ж.-П. Сартра з роману «Нудота»: «А на вулиці повно якихось підозрілих тягучих звуків. Невже за останні тижні щось перемінилось? Але де саме? Знаю лише, що це абстрактна переміна і вона ні на чому не ґрунтується. А може, перемінився я сам? Коли не я, тоді ця кімната, це місто, вся природа, – треба вибирати».

Лінгвософія українського міста сьогодення формується на основі усталеного в мові загальноновживаного раціонально і експресивно оцінного словника, який активно функціонував у період національно-визвольних воєн, Другої світової війни тощо. ЗМК зберігають зв'язок з лінгвокультурною пам'яттю минулого і водночас порушують нові актуальні теми сьогодення, оновлюючи свій лексикон відповідно до знакових подій часу, напр.: *Вчорашні кадри з Бучі, Ірпеня та інших звільнених від рашистів міст Київської області шокують. Розстріляні цивільні із зав'язаними руками. Оголені трупи на дорозі, яких намагалися спалити. Мертві жінки, яких розстріляли, а потім проїхалися по їхніх тілах танками* (Д. Козубов, <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/4/7336967/>). Поняття *місто* (як і в усі історичні періоди) означають загальноновживані епітети з прозорою семантикою «руйнування»: *спустошене, розбите, знищене, скалічене, мертве*, напр.: *Поки наші розбиті міста рівняють із землею, обстрілюють із систем залпового вогню житлові будинки, дитсадки та лікарні, вони продовжують «загравати» з Росією та піддаватися Стокгольмському синдрому. Не все, мовляв, так однозначно* (Д. Козубов, <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/4/7336967/>). Негативнооцінні вислови виразно контрастують із позитивнооцінними в антитезах: напр.: *путін хоче, щоб ми зневірилися під його бомбами, серед руїн нашої країни. Наші воїни повинні знати, що на спустошених містах ми побудуємо сильнішу, навіть більшу*

процвітаючу Україну, ніж та, яку він намагався у нас відібрати (М. Молошна, <https://wz.lviv.ua/ukraine/455159>).

Опис руйнувань сучасного міста доповнюють іменники, прикметники, семантика яких розкриває фізичний і психологічний стан його мешканців під час війни: *загибель, вбивство, геноцид, смерть, братські могили; замучені, закатовані, понівечені, розчавлені, пор.*: *Найстрашніше не те, що там зруйновані будинки. І немає куди тисячам маріупольців повертатися. Найстрашніше – загибель людей* (За офіційними даними у Маріуполі загинуло близько 5 тисяч людей, за неофіційними – у рази більше. Близько 45 тисяч маріупольців незаконно вивезли до росії та «днр»). Приблизно 100 тисяч жителів залишаються у Маріуполі. – *Авт.*). *Коли я побачила братські могили, спокійно жити не можу. Не можу усміхатися. Це геноцид* (М. Молошна, <https://wz.lviv.ua/interview/455238>); *Дуже хочеться, щоб фотографії змучених і закатованих людей з Бучі снилися усім цим західним можновладцям-лицемірам щонаочі і переслідували до кінця життя* (Д. Козубов, <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/4/7336967/>).

Воєнний словник міста 2022 року вирізняється виразною експресивністю, яку передають в одному реченні лексичні одиниці з негативнооцінним змістом, стилістичні (метафори, порівняння), синтаксичні (парцельовані речення, риторичні питання, питання – відповіді) конструкції тощо, напр.: *Поки тупе бидло з російського болота не відкриває двері вашої домівки. Двері, на яких у вас замок. Цей замок ви гарантували і на наших дверях. На дверях п'ятиповерхівок Бучі. Але цей замок слабший за російський чобіт. Тому що російський чобіт отримав і продовжує отримувати від вас більше, ніж український замок* (М.Ткач <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/4/7337128/>). Публіцистичний текст акумулює усі відтінки значень контекстуально синонімічних абстрактних іменників *війна, біль, смерть, безжальність*, низку яких продовжують виразно експресивні негативнооцінні слова і вислови: *кровожерливість, україноненавистництво, україновбивство, сотні трупів українців* тощо, напр.: *Ціна добробуту кожної окремої країни – це сотні трупів мирних українців з Бучі. Це вбита дитина зі зав'язаними руками, це братські могили. Берете? Погоджуєтесь в ім'я свого добробуту? Приймаєте ці умови? Бачу, що приймаєте. Бачу, що прийматимете, допоки путін не закатавав ваших батьків,*

ваших дружин, ваших дітей (М. Ткач, <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/4/7337128/>); *Їхня кровожерливість і безжальність до міста через те, що місто в 2014 р. не підкорилося росії. Місто не було захоплене, як Донецьк, Макіївка, наприклад. Місто встояло в 2014 р.* (М. Молошна, <https://wz.lviv.ua/interview/455238>).

Мовний образ прифронтових українських міст виразно психологічний. Усі мовні засоби публіцистичних текстів містять сему «болю», особливо в прямій мові очевидців війни, пор.: *Читала у соцмережах, як одна мешканка Маріуполя сказала: «Бог пішов з міста, йому стало страшно»...* (М. Молошна, <https://wz.lviv.ua/interview/455238>).

Основу ядерного поняття *місто* у ЗМК формують одвічні номінації українського словника: топоніми, назви культурних пам'яток, номінації загальнолюдських цінностей. Такі лексичні одиниці маркують зв'язок з лінгвокультурною пам'яттю. Зв'язок з історією часто прочитується в назвах нових явищ міського простору, що проектує свідомість широкої аудиторії на збереження зв'язку з давно сформованою національною ідентичністю. Сучасне українське місто охоплює дві мовні протилежні оцінні парадигми – мирного часу (переважно раціональні мовні засоби) і війни (виразний експресивний негативнооцінний словник). Динамічним у публіцистичних текстах є постійне оновлення словника назв реалій сучасного міського простору. Філософія мови ЗМК акумулює показовий для кожного міста лексикон символічних назв і водночас відповідає запитам сучасного суспільного життя – фіксує осмислення у слові традицій і реалій сьогодення, загальнолюдських і національних цінностей.

Ганжа А. Мовний ландшафт кінодокументалістики про Павла Загребельного. *Культура слова*. 2021. Вип. 94. С. 130 – 139.

Дельєж Р. Нариси з історії антропології [пер. з фр. Є. Марічева]. Київ: Вид. дім НаУКМА, 2008.

Карповець М. Місто як світ людського буття. Київ: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Режим доступу: <https://eprints.oa.edu.ua/4727/1/.pdf>

Підмогильний В. Оповідання. Повість. Романи. Київ: Наукова думка, 1991.

Словник української мови в 11-ти томах. Т. I – XI. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980.

Amin A., Thrift N. *Cities. Reimagining the Urban*. Cambridge: Polity Press, 2002.

Simmel G. *The Metropolis and Mental Life* [Електронний ресурс]. 1999. Режим доступу: http://www.blackwellpublishing.com/content/BPL_Images/Content_store/Sample_chapter/0631225137/Bridge.pdf

Wirth-Nesher H. *City Codes: Reading the Modern Urban Novel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

REFERENCES

Ganzha, A. (2021). Linguistic landscape of film documentaries about Pavel Zagrebelny. *Culture of the word*. № 94. P. 130 – 139 (in Ukr.).

Delezh, R. (2008). Essays on the history of anthropology [trans. from Fr. E. Maricheva]. Kyiv (in Ukr.).

Karpovets, M. (2014). The city as the world of human existence. Kyiv: Publishing House of the National University “Ostroh Academy”. Access mode: <https://eprints.oa.edu.ua/4727/1/.pdf> (in Ukr.).

Pidmohylynyi, V. (1991). *Stories. Story. Novels*. Kyiv (in Ukr.).

Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes. (1970 – 1980). T. I – XI. Kyiv (in Ukr.).

Amin, A. Thrift, N. (2002). *Cities. Reimagining the Urban*. Cambridge (in Eng.).

Simmel, G. (1999). *The Metropolis and Mental Life*. http://www.blackwellpublishing.com/content/BPL_Images/Content_store/Sample_chapter/0631225137/Bridge.pdf

Wirth-Nesher, H. (1996). *City Codes: Reading the Modern Urban Novel*. Cambridge (in Eng.).

Статтю отримано 16.08.2022

Tetiana Kots

LINGUISTIC-CULTURAL MEMORY OF UKRAINIAN CITY IN MODERN PUBLICISTIC TEXTS

The article analyzes the language image of the modern Ukrainian city in the means of mass communication.

Attention is drawn to the preservation in journalistic texts of the linguistic and cultural memory of the urban space, the formation of its identity against the background of the philosophical ideas of

urban anthropology and in connection with extralinguistic factors. Means of mass communication, based on the traditional symbolic perception of each individual city with its own dictionary of cultural heritage names, record the expansion of the semantics of the concept itself, its lexical compatibility, rational and expressive evaluability. The basis of the nuclear concept of the city in the means of mass communication is formed by eternal words of the Ukrainian dictionary: toponyms, names of cultural monuments, nominations of abstract universal values, which, maintaining a connection with the linguistic and cultural memory of the people, with the philosophy of being, grow new consonant temporal semantic shades. The connection with history is often read in the names of new phenomena of the urban space, appeals to the consciousness of a wide audience to preserve the connection with the long-formed national identity.

The image of a modern Ukrainian city combines the functioning of two polar language paradigms, which testify to the life of the language in conditions of war and peace. The lexicon of the peaceful city accumulates the traditionally symbolic, rational, intellectual, dynamic dimension of human existence. In the conditions of war, language activates all expressive and psychological resources, becomes one of the most important tools of resistance to military aggression. Constant updating of the dictionary of names of the realities of modern urban space is dynamic in journalistic texts.

The philosophy of the means of mass communication language accumulates an indicative lexicon of symbolic names for each city and at the same time responds to the demands of modern social life – it captures the understanding of traditions and realities of today, universal and national values in words.

Key words: core concept of means of mass communication, linguistic and cultural memory, evaluative dictionary, expressive dictionary, lexical conjugation, philosophy of language.